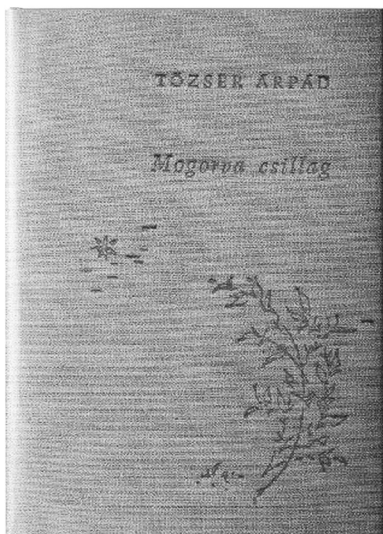

KORTÁRS OLVASATOK

Tózsér Árpád: *Mogorva csillag*,
Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, 1963.

„Tózsér ebben az első kötetében, különösen az utolsó ciklusok verseiben kimondta a lényeges korproblémákkal kapcsolatos emberi álláspontját. Jogosan várjuk most tőle, hogy ilyen erkölcsi komolysággal fejlessze tovább költői gondolkodását egy árnyaltabb világkép kialakításáig, amelyben helyet kap korunk minden kifejezésre méltó politikai és erkölcsi emberi kérdése. Más szóval: belső gazdagodást várok vagy maximális teljességre való törekvést, kiegyensúlyozott, a legnagyobb művészi teljesítményekhez igazodó formai szinten. Tózsér tehetsége mindenképpen feljogosít bennünket arra, hogy a jövőben gyors fejlődést várjunk tőle.”

KONCSOL László, *Tózsér Árpád: Mogorva csillag*, Irodalmi Szemle 1963/5., 552.

Sütő Csaba András

TÖZSÉR ÁRPÁD *MOGORVA CSILLAG* CÍMŰ KÖTETÉRŐL – HAT ÉVTIZED MŰLTÁN

A *Mogorva csillag* megjelenése régóta várt fejlemény volt Tőzsér Árpád alakuló pályáján. Jóllehet első kötetről van szó, a csehszlovákiai magyar szakma számára Tőzsér ismert figurának számított, sőt, ekkor már kvázi nemzedékalakító szerzőként (a Nyolcak költőcsoport meghatározó egyéniségeként) tekintenek rá. Törekvéseit, írásait ekkor inkább még csak Csehszlovákiában ismerik; a *Mogorva csillag* versei hosszú idő alatt formálódtak, álltak össze kötetté, a versek keletkezési időpontjai Tőzsér gimnazista időszakáig mennek vissza, valamint megjegyzendő az is, hogy a csehszlovákiai magyar sajtóban megjelent Tőzsér-versek alapos rostáláson mentek keresztül.¹ Köztes állomásként kiemelendő az 1958-as *Fiatál szlovákiai magyar költők antológiája*, ahol Tőzsér Árpád olyan verssel szerepel, amelyek kivétel nélkül megtalálhatók a *Mogorva csillag* versei között.² Szintén nem elhanyagolható irodalomtörténeti fejlemény az 1958-ban útjára induló *Irodalmi Szemle*, amely részben nemzedéki folyóiratként, részben a csehszlovákiai modern magyar irodalom egész közeget alakítani kívánó orgánumként definiálta magát. A lírai jelenlét szempontjából tehát 1958-at fontos határpontnak tekinthetjük, akár a folyóirat-megjelenéseket, akár az antológia által keltette várakozásokat vesszük alapul. A kötet 1963-ban jelent meg Pozsonyban, a Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, összesen 930 példányban. A két ország közötti könyvmegállapodás értelmében 650 darab készült a csehszlovákiai olvasók számára, míg 280 darabot a Szépirodalmi Könyvkiadó részére jelentettek meg.³ A debütáló kötet ebben az összeállításban egyszeri konstelláció, se ciklusrendjét és azok címeit, se szövegsorrendjét nem ismétli a későbbi válogatásokban. Az is tény ugyanakkor, hogy e szövegek – és a versek

1 Erről lásd *A csehszlovákiai magyar irodalom válogatott bibliográfiája (I.–IV.) 1945–1985, I. (1945–1960)*, összeáll. Szőke József, Madách, Bratislava, 1982, 345–346.

2 *Fiatál szlovákiai magyar költők antológiája*, vál., szerk. TURCZEL Lajos, Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, 1958, 135–164.

3 Tőzsér Árpád, *Mogorva csillag*, Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, Bratislava, 1963, 121. [kolofon]. Csak összehasonlításképpen, a második Tőzsér-kötet, a *Kettős úrban* 1967-ben hasonló könyvkiadási egyezmény nyomán jelenik meg: 1500 példány a csehszlovákiai kiadó (Tatran, Bratislava), 480 példány a Szépirodalmi Könyvkiadó részére. (Tőzsér Árpád, *Kettős úrban*, Tatran, Bratislava, 1967, 65. [kolofon].)

tematikája, forrásvidéke, akár anyagi, akár szellemi értelemben, változatos intenzitással és részeredményekkel feldolgozandó nyersanyagként – visszatérő jelleggel ott kísértenek az életmű egészének viszonyrendszerében: a sorkötetek linearitását tekintve fontos, ám meghaladandó kezdőpontként, az életmű koncentrikusan bővülő mintázatát tekintve pedig a szűkebb származáshoz (szülőföld, család), az otthonhoz fűződő bonyolult, a későbbi művekben sokszorosán körbejárt trauma- és problématerületként. A *Mogorva csillag* nemcsak attól értékes könyv, hogy ez az első Tőzsér-kötet. Rendkívül sokat árul el egy formálódó lírai korpusz aktuális állásáról a témakezelés, a lírai szövepozíciók, az érvényben lévő, jobbára folytathatatlan költői beszédmódokról, szerepekről: az 1960-as évek poétikai megfontolásairól.

Fogadtatása, beépülése a későbbi recepcióba azt mutatja, hogy az első három kötet közül (*Mogorva csillag; Kettős úrben; Érintések*)⁴ az első kettő gyakran egybecsúszik, míg az *Érintések* verseinek megírásával detektálhatóan új lírai szövegtípusok: más költői modellek, beszédmódok alkalmazása azonosítható. Míg az első két kötet a konfesszionális, érzelmi-indulati síkon működve hozza létre a szövegeket (azzal a formakultúrával, azzal a mesterségbeli tudással, mely ekkor rendelkezésre áll), addig az *Érintések* verseiben a tárgyyszerűség, az objektivitás irányába mutató versek keletkeznek, és a szellemi horizont tágulása is jól érzékelhető. Már e három könyv viszonylatában is tetten érhető az a szövegeket vándoroltató eljárás, mely a Tőzsér-életmű alakulásának szignifikáns jellegzetessége. A *Mogorva csillag* címadó verse kötetzáró pozícióból így kerül a második, *Kettős úrben* címűben másodikba,⁵ a *Genézis*ben

- 4 Ez a három kötet adja versanyagát a *Genézis* című kötetnek, amely nem válogatáskötet, Tőzsér Árpád versszármazástanként emlegeti: „a kötet nem összefoglaló gyűjtemény, s még csak nem is a legjobb – vagy legjobbnak tartott – verseim válogatása. [...] Gyűjteményem kísérlet akar lenni: eddig írt verseim egyik vonulatát emeli ki és látta. Versszármazástán akar lenni: verseim egy csoportját állítja ok-okozati összefüggésbe. *Genézis* akar lenni: egy emberi és költői eszmélet kialakulását, történetét nyomozza visszafelé az időben.” Tőzsér Árpád, *Genézis*. Madách, Pozsony, 1979, [fülszöveg].
- 5 A *Kettős úrben* első verse „Őszre jár az idő, jaj, őszre” kezdősorral, cím nélkül szerepel, a tartalomjegyzékből hiányzik (így ott a *Mogorva csillag* az első cím), a *Genézis* (1979) kötetben a *Székeny* című ciklusban (a *Kettős úrben* verseit tartalmazza, az eredeti *Választható balál* cikluscím módosult) zárópozícióban olvasható, *Őszre jár az idő* cím alatt. Ezzel együtt pozícióját megőrzi, hiszen a *Genézis* versciklusaiban az eredeti szövegek ciklusrendjét megfordították, ahogy a kötet is visszafelé halad az időben (1979–1956). A következő válogatott kötetben (*Körök*, 1985) visszakerül nyitó pozícióba *Kiáltás* cikluscím alá, míg a *Négy negyed* (1999) a *Genézis* kötet ciklusát egy az egyben átveszi, a 2015-ös *Erről az Euphorbószról beszélnek* pedig a *Képletek a napon (1963–1967)* című ciklus nyitóverseként szerepelteti. A 2010-es versválogatás, *A vers ablakán kibajolva*. Palatinus, Budapest, 2010) nem számolt az első két kötet anyagával.

a ciklus belsejébe mozog, mivel az első kötet *Credo ut intellegam* ciklusa sorrendjét és összetételét tekintve is változott, így az első ciklus címadó verse 5. pozícióba került.⁶ A *Körök* válogatása homogenizálta az első kötet anyagát: a *Mogorva csillag* cikluscím alá rendezett szöveg az első könyv ritmusát követve válogat, a sort a cikluscímadó szöveg zárja.⁷ A *Négy negyed* című válogatáskötet a *Genezis* ciklusrendjét veszi alapul, így a *Mogorva csillag* versei a *Jövőn innen, múlton túl* című ciklusban kapnak helyet.⁸ Az *Erről az Euphorboszról beszélük*⁹ című kötet drasztikus gesztussal *Függelék (Inasévek)* címmel ellátva hozza a *Mogorva csillag* és a második kötet verseit; a *Hazai napló* cím alá sorolt 29 szöveg hivatott reprezentálni a Tözsér-líra legkorábbi periódusát, cikluszáró pozícióban a címadó szöveg. Az *Euphorbosz* kötet így az 1972-es *Érintések* verseivel kezdődik, követi a kronológiát, hogy a végén aztán visszatérjen az elejére. A kötet elején maga a szerző teszi nyilvánvalóvá e gesztust:

„Eredetileg ki akartam hagyni az 1963-as debütöm (*Mogorva csillag*, 1963) s a második kötetem (*Kettős úrben*, 1967) teljes anyagát (a benne megképződő nyelvi-poétikai magatartásnak, a szöveg-mélyszerkezetnek a gyökeres mássága miatt), de aztán elálltam ettől a megoldástól. Egyrészt azért, mert ezt a kísérletet már elvégeztem egyszer egy könyvemben (nevezetesen 2010-ben, a *Palatinusnál* megjelent *A vers ablakán kihajolva* című versválogatásomban), másrészt azért, mert ezeknek a verseimnek a transzparens idesorolásával kivédhetőnek érzem azt a vádat, amely szerint én állítólag nem vállalom a korai írásaimat. Természetesen vállalom őket, csak látom és láttatni akarom a másságukat. [...] Az olvasó megkérdézheti: miért a címek változása, mért nem az eredeti kötetcímek alatt szerepelnek az első két kötet versei is (mint ahogy e gyűjtemény első részének a ciklusai mindig a vonatkozó kötet címe alatt olvashatók).

A címbeli és egyéb változtatásokról, valamint a két kötet *Függelék*be kerüléséről ennyit: Emberként is, költőként is későn értem be (ha a költő beérik egyáltalán valaha!), költői kezdeményeim első

6 TÖZSÉR Árpád, *Genezis*, Madách, Pozsony, 1979, 165.

7 TÖZSÉR Árpád, *Körök*, Madách, Pozsony, 1985.

8 TÖZSÉR Árpád, *Négy negyed*, Nap, Dunaszerdahely, 1999.

9 TÖZSÉR Árpád, *Erről az Euphorboszról beszélük. Összegyűjtött versek (1963–2012)*, Kalligram, Pozsony, 2015.

tíz-tizenöt évét (az első figyelembe vehető versem megjelenésétől, azaz 1954-től számítva) afféle »inaséveknek« tartom. Egy gyűjteményes kötetből viszont a kezdemények sem hiányozhatnak. (S a kezdemények kifejezés alatt itt inkább a szó biológiai jelentésére, a kialakuló szervezet első megjelenési formáira gondolok.) S ez, azt hiszem, az ilyen jellegű kiadványok örök dilemmája. Főleg ha a kötet összeállítója maga a szerző: a mű, amelyet most teszek le az olvasó asztalára (legyenek azok bár korábban születettek, de most újraolvasottak), az a most-létemet is kell, hogy megjelenítse, a legzsengőbb zsengéimet sem tudom a mai kezemből változatlan formában kiadni.”¹⁰

Jól látható tehát, hogy az életmű menetében időről időre megjelennek a Tözsér-vers kezdetei, a lírai eszmélés jelei. Ez a szándék még akkor is jelentősnek mondható, ha (szerzőjünkkel együtt) a költői fejlődés szempontjából egyértelműen meghaladandó periódusként tekintünk az első két könyvre.

A kötet három ciklusból épül fel; a nyitó *Egy világ lakója* 25, a második *Törvény és epe* 23, míg a záró *Fémekek ideje* 5 szöveget tartalmaz. A lírai én jelenléte markáns, pozicionálása gyakran a láttatás/ábrázolás kihívása mellett saját jelenlétével is viselős: keresi a helyét. A sajátként ismert tér versbe foglalása folyamatában a lírai én azzal a problematikával még egyáltalán nem szembesíti saját magát, hogy ne lehetne egyszerre alanya és tárgya annak, amiről beszél. Mert az, hogy beszélni, versben megnyilatkozni szükségszerű, s e beszéd során a személyes jelenlét akár a szöveg folytonosságának megszakítása árán is, e kötet sokadik olvasatában is állja a helyét. A lírai én határozott kontúrokkal, természetesen zsáneresen, a 20. századi, sőt, 19. századi költőtársak és elődök (Petőfi Sándor, Ady Endre, Nagy László, József Attila, Illyés Gyula) megszólalásmintáinak nyomdokán haladva a lírai megnyilatkozás tekintetében határozottnak, magabiztosnak, kibillenthetetlennek tetszik. Kiemelten fontosak a helyek, a konkrét természeti képződmények, ezek több helyütt természetes képződményként jelennek meg, bár a valóságos tér tapasztalata nagyon könnyen esik áldozatul a stilizálásnak.

Mindazonáltal a kötet verseiben a városi és a falusi szcenika egyaránt megjelenik: a pozsonyi idegenségérzetet a gömöri otthonosság

10 Uo., 9–10.

jelenetei ellenpontozzák. Az első ciklus versei ezt a kettősséget foglalják versbe. Ugyanígy fontosak az emberek, versbéli figuraként is őrzik identitásukat, magyarul: fontos szerepet kap a referencialitás. Mindehhez a lírai én aktív, cselekvő jelenléte társul, tehát nem pusztán megfigyelője, de alakítója, formálója is lesz az általa ábrázolt világnak: lehetőségei, tudása és affinitása szerint kapcsolódni próbál hozzá, megjegyezve, hogy érzékelhetővé válik az egyszerre kint és bent feszítő kettőssége is. Ehhez az ismert formakultúra használata társul: az ütemhangsúlyos verselésű sorok, a dalszerű szövegfelépítések (*Téli szerelem; Szerelem-sirató; Hűsz vég vászon*),¹¹ a zsánerképek (*Nyakig a nyárban; Autóbuszban*),¹² a csattanóval lezáruló, rövid, fragmentumszerű versek (*Reggeltől estig*)¹³ a lírai tradíció vállalását, továbbvitelét vetítik előre. Szignifikáns, hogy mind a *Férfikor így jöjj!*, mind a címadó szöveg rövid sorokkal operál, a kétütemű 5-ös sorok (3II2) rendjét alkalmanként más belső sorlogika bontja meg: „Villamos vágat, / mintha vad futna. / Megadón fekszik / alá az utca. Szerelmét adja / lány a legénynek: / adom magam vad / tülekedésnek. / Állandósúl a / robaj a vérben: / férfikort kongat / huszonkét évem” [kiemelések: SCSA].¹⁴ Ugyanígy a *Mogorva csillag*-ban is öt szótagos sorok sorjáznak, itt is elég esetleges ezek további ütemekre bomlása, inkább együtemű ötösként vagy soralátöréssel kétütemű tízesként működnek jól: „Az lettem én is, / mogorva csillag, / testem parancsol / írnom, elégnem, / víg ösztönökkel / nem szaporodtam. / Apám, örököd / nehéz, de élem.”¹⁵

Rendkívül érdekes a sokszor hivatkozott *Vallomás a Kis-Kriván alatt*, amelyből általában „A csillagos éggel / nyakig takarózva / érzem, hogy nem lehetek csak / egy világ lakója.”¹⁶ passzus idéztetik (valamint szinte epitheton ornansává lesz a „Gömörország bolygó fia” önmeghatározás), ami az egész vers ekként emblematikussá lett citátuma, egyben a tőzséri líra későbbi alakulástörténetét is előrevetítő anticipációként simul bele a vers szövegébe. Ugyanakkor a szöveg többi részéből kirajzolódik az egész kötet problematikája, a helyét kereső ifjú ember dilemmái fogalmazódnak meg: a felnőtté lett szereplehetőségek nyomasztják,

11 TőzsÉR, *Mogorva csillag*, 74, 82–83, 84–85.

12 *Uo.*, 33, 67. A második vers a tartalomjegyzékben tévesen *Autóbusz* címmel szerepel.

13 TőzsÉR, *Mogorva csillag*, 27–30.

14 TőzsÉR Árpád, *Férfikor így jöjj!*, Irodalmi Szemle 1958/1., 7. Kötetben *Férfikor* címmel jelenik meg a vers, ez zárja a *Törvény és epe* ciklust, míg a kötetcímadó a *Fémekek ideje* ciklus záróverse lesz.

15 TőzsÉR, *Mogorva csillag* = Uő., *Erről az Euphorboszról beszéltek*, 357.

16 TőzsÉR, *Mogorva csillag*, 11.

ezért a kimondás egyszerű gesztusát működtetve narrálja mindezt. A kozmikus távlat megképzése, saját pozíciójának rögzítése után, a negyedik versszaktól kezdődően saját falujának képzeletbeli bejárása az ezzel járó szerepdilemmák felsorolásával súlyosodik (néptanító, diák, fáklya, nyakas isten). A vers eredeti változatában¹⁷ az utolsó versszakot egy zárójeles sor előzi meg, „(Megkönnyebbülve a vallomás után.)”, ami a kötetben nem szerepel, mindenesetre az utolsó négy sort jobban elválasztja, így kódyszerűen viselkedik, nyomatékat adva a metareflexív gesztusnak: „Kis-Krivány, Vág völgye, / brigádszállás, hallod? / Gömörország bolygó fia / ím magáról vallott.”¹⁸ A „nem lehetek csak egy világ lakója” tagadó alakú, morális imperatívusza jól jelzi a fent jelzett szerepdilemmákkal kapcsolatos felismerést, amelynek következményeivel Tózsér költészete a későbbiekben messzemenőig számot vet majd, mind a családi származást, mind a kisebbségi magyar létezését illetően, de tágabb kontextusban a közép-európaiság horizontját is szem előtt tartva.

A kötet szólóversei mellett jelzésértékűek azok a több részből álló, füzérszerű versek, amelyek a nagyobb ívű kompozicionálás igényét jelzik; a *Mogorva csillag*ban mindez inkább még csak próba, a későbbi kötetekben azonban nagyobb hangsúlyt (és teljesen eltérő formai-tartalmi kódolást kap. Az alcímekkel ellátott szövegeket tekintve a „Köz-helyek”¹⁹ a városi terek versbe írhatóságával kísérletezik, az *Egy hét a Fátában*²⁰ a természetlényt rögzíti, a *Hazai napló*²¹ Gömörpéterfalára, a születés helyére kalauzol, a *Reggeltől estig*²² a természetes, saját közeg bejására vállalkozik, míg a *Karácsonyi morzsák*²³ az otthoni idill verssorozata, az ünnep folyamatát jeleníti meg. Felépítésüket tekintve a főcím alá alcímekkel ellátott versek sorakoznak fel.

Nem kevésbé érdekesek a számozott szövegegyüttesek: a *Credo ut intellegam*,²⁴ valamint a *Fémekek ideje*²⁵ című, cikluscímadó szöveg. Előbbi három, míg utóbbi hat számozott részből áll. Ennél fontosabb viszont az a poétikai váltás, mely e szövegeket olvasva szembeűnő:

17 TózsÉR Árpád, *Vallomás a Kis-Krivány alatt*, Új Ifjúság, 1956. szeptember 15., 5. A vers dátumozott: Turany, 1956. augusztus 19.

18 *Uo.*

19 TózsÉR, *Mogorva csillag*, 14–15.

20 *Uo.*, 16–18.

21 *Uo.*, 21–24.

22 *Uo.*, 27–30.

23 *Uo.*, 53–54.

24 *Uo.*, 99–103.

25 *Uo.*, 109–114.

a gondolatritmus megjelenése, az áradó szabadverssorok uralkodóvá válása, valamint a központozás jelenléte A *Credo ut intellegam*ban, ugyanennek radikális visszaszorulása a *Fémek ideje* verssorozatában jelzik a távolodást a kötött és lazított verseléstől. A *Credo ut intellegam* szövegében már az összegzés gesztusait is tetten érhetjük, több olyan utalást tartalmaz, amelyeket a kötet korábbi verseiben már olvashattunk (származás, család, rokonság, sors, elszakadás): „Szavak: epevad szegénységünk. / A szikrázó csoda, hogy mégis élünk. / Sorsok: a Tözsér-had furcsa népek. / A Sándorok: vértolulások szenvedélyek. / Sérelmeik, jaj, nagy a számlám, / ökölnyi lyuk dédapám koponyáján. / Csendőrbokszerrek, s nagy ónosfák, / s e vadságból kizengő bikanóták. / Sorsok: dacos bátyáim lenn a földben, hátot háthoz vetnek, ha bicska zörren.”²⁶

A kötet második ciklusa, a *Törvény és epe* tartalmazza azokat a verseket, amelyeket a recepció biológiai determinizmusként azonosított: az egész recepció talán legszerencsétlenebb terminusa Turczel Lajostól származik.²⁷ Ami tény: a rusztikusság, a ruralitás, az örökölt minőség – a 20. század derekán is durván fizikai, maskulin világ, saját törvényekkel és közösségi szokásjogrendszerével erőteljesen érezteti hatását az első kötetben. Természet, genetika, szokásjog fogalmai, képei, a hozzájuk kapcsolt események keverednek a ciklus darabjaiban. Az epe a keserűség, a düh, a harag, a kezelhetetlen indulat, a fizikai agreszsió allegóriává is tágítható metaforája. Mind közönséges származás, amellyel inkább előbb, mint utóbb kell szembenézni. A cikluscímadó szövegben a kukoricaszedés emblematis leírásával egy szövegtérbe és fizikai közelségbe kerül apa és fia, valamint a régi és az új világ fenyegető konfrontálódása is érzékelhető: „Nincs kegyelem – tör ránk egy újszerű, / kemény fényű hajnal. / Nincs kegyelem – csörtet apám nehéz, / harapós haraggal.”²⁸

A *Mogorva csillag* versvilága összetett és problematikus képet mutat. A formálódó lírai beszédmód még sok esetben a kötött forma szorításában marad, a pályatársak hatása összességében pedig az önálló, autentikus hang kibontakozását inkább gátolja, mint valóra váltja. A kötet progresszív mozzanatai közé tartoznak azok a szövegek, amelyek az erős gondolatiságot mind tartalmi, mind formai értelemben meg tudják valósítani. A tartalommal relációban is enyhe túlzás problémátlan vagy akár csak megközelítően idilli világról beszélni; a problémák

26 *Uo.*, 100.

27 TURCEL Lajos, *Tözsér Árpád versei*, Új Szó 1963. augusztus 17., 8.

28 TÖZSÉR, *Mogorva csillag*, 68.

ugyanis alapvetően a hozott traumák elbeszélhetőségének, versbe transzponálhatóságának függvényeként érvényesülnek, valamint erős küzdelem érezhető a verset megírni akaró, a világról versben beszélni kívánó, saját költői identitását is kereső költő a versek térben is megjelenő alakja körül. A kettős tapasztalat (vidéki zsáner- és életképek, leírások, az egyszerre kint és bent lehetetlenségének lassú tudatosulása) megjelenése és szétszalazódása a későbbi kötetekben jól követhető lesz. A korai versek által bejárt tér időről időre visszatér, visszajár, rámutatva arra, hogy a lírai fejlődés egyes periódusaiban a visszatérés milyen poétikai megvalósulásokat eredményez. A család, származás, szülőhely tematikája a későbbi kötetek meghatározó vonulata lesz, akár a *Szülőföldtől szülőföldig*,²⁹ akár a *Fejezetek egy kisebbségtörténelemből*³⁰ című versegyütteseket említjük, de arra is érdemes felfigyelni, hogy az a gömöri mikrovilág, amely itt az első kötet lapjain részleteiben megragadott, kidolgozott és talán legerőteljesebben: hangsúlyosan lírai, miként tér vissza a későbbi évtizedek költészetében, megváltozott kontúrokkal, prózai dikcióval, epikus mozzanatok sokaságával, ugyanannak a traumafeldolgozásának az alternánsaként. Ennek nyilvánvaló példája lesz az *Egy felkoncolt születésnap nézőterén*,³¹ a *Körök*,³² a későbbiekben pedig olyan versekben érhető tetten, mint a *Tanulmány egy kucsma (és a költészet) természetéről*,³³ a tipográfiával, versformával is kísérletező *Tépesek*,³⁴ valamint az ehhez kapcsolt *Quo vadis Domine?*³⁵ És ebben az esetben, ha itt most megállunk, az 1980-as évek végéig látjuk annak az alaptémának a kiteljesedését, amely az 1963-as kötetben inkább volt még detektált probléma, semmint körüljárt, formai és tartalmi értelemben kifejtett problematika. Azóta viszont minden megváltozott: a vonulat tapinthatóvá, láthatóvá lett. A 2019-es *Lélek-vándor* kötet *Héphaisztosz háza* című versében ezt olvassuk: „Nehéz elképzelni, hogy ez a / nem evilági szögből fényképezett / táj és falu ugyanaz a lét, amelynek / gyermekként magam is története voltam.”³⁶ Súrolva a jó ízlés határát idézzük, hogy a 2021-es *Suttogások sötétben*

29 TÖZSÉR, *Érintések*, Madách, Pozsony, 1972, 13–15.

30 TÖZSÉR, *Erről az Euphorboszról beszélük*, 19–20.

31 TÖZSÉR, *Körök*, 185–195.

32 *Uo.*, 196–198.

33 TÖZSÉR Árpád, *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*, Madách, Pozsony, 1989, 17–22.

34 *Uo.*, 23–35.

35 *Uo.*, 36–38.

36 TÖZSÉR Árpád, *Lélek-vándor*, Kalota Művészeti Alapítvány – Napkút, Budapest, 2019, 56. [Kiemelés az eredetiben.]

című kötet *Végző struktúrák* című szövegében ez áll: „Egyszer, a nyári szü- / netben lovasszekérrel hoztunk tűzrevalót / a közeli erdőből, amikor hirtelen a bal / hátsó kerekünk kóvályogni kezdett s ősz- / szerogyott. Végül Jawa 250-es motorom- / mal vittem el a tört kereket Héphaisztosz- / hoz.”³⁷ Én pedig bizonyos vagyok afelől: Gömörnek nincs két Héphaisztosza.

37 TÖZSÉR Árpád, *Suttogások sötétben*, Kortárs, Budapest, 2021, 51.